

Obljetnica Germaine de Staël i Benjamina Constanta – Duh slobode

Ovogodišnji dvostruki jubilej upisan u službeni kalendar UNESCO-a, dvjestogodišnjica smrti Germaine de Staël i dvjestopedeseta godišnjica rođenja Benjamina Constanta, obilježava se napose izložbom koja će se otvoriti 20. svibnja 2017. pod nazivom “Germaine de Staël i Benjamin Constant, Duh slobode”.

Oboje romanopisci, predšasnici pisanja o sebi, pioniri romantizma i liberalizma, bard moderniteta i kulturnog pluralizma, odigrali su ključnu ulogu u intelektualnom životu svog doba, na razmeđu 18. i 19. stoljeća. Neobična aktualnost misli jednog od najpoznatijih parova literarne i političke europske povijesti objašnjiva je i mnogolikošću njihovog angažmana u obliku borbe za individualne slobode; vlastitim primjerom kroz ugovor o uzajamnoj cjeloživotnoj obvezi, koji su sklopili u travnju 1796. godine, svjedoče o danom obećanju da se nikada neće obvezati ni na što ni s kim drugim. Isprepletenost ovih dviju sudbina omogućuje nam jedinstven uvid u ključno doba u kojem se skicirala sudbina Europe između prosvjetiteljstva, Revolucije, Carstva i Restauracije.

Anne-Louise Germaine Necker, barunica de Staël-Holstein (1766–1817), ponajprije je poznata po svom spisu *O Njemačkoj* (1813–1814), koji popularizira njemačke autore u Francuskoj i otvara vrata francuskom romantizmu, fikcijama *Delphine* (1802) i *Corinne ili Italija* (1807), o ženama žrtvama društva, tri filozofska eseja: *Pisma o spisima i karakteru Jean-Jacquesa Rousseaua* (1788), *O utjecaju strasti na sreću pojedinca i naroda* (1796) i *O književnosti promatranju u njenim odnosima s društvenim institucijama* (1800) i dva nedovršena, posthumno izdana djela: *Promišljanja o glavnim događajima iz Francuske revolucije* (1818) i *Deset godina egzila* (1821).

Ona koju su slikali i Carmontelle i Élisabeth Vigée Le Brun, kada je prvi puta vidjela Benjamina Constanta napisala je Louis-Adolpheu de Ribbingu 18. rujna 1794. godine da je upoznala jako pametnog, ne odveć ljepuškastog, ali neobično duhovnog čovjeka. On, Benjamin Constant de Rebecque (1767–1830),

čiji anonimni portret možemo vidjeti u Muzeju Carnavalet u Parizu, ili onaj iz 1792. koji je naslikala Marianne Moula, u njoj prepoznaje najslavniju spisateljicu i sugovornicu svog stoljeća u koju se istog trena, kako kaže u *Cécile* 1811, strastveno zaljubljuje. U *Amélie i Germaine* iz 1803, pak, priznaje da bi se iz nje moglo načiniti deset ili dvanaest muškaraca jakoga duha i srca.

ŽENA I MISAO

Julia Kristeva gđu de Staël proziva jednom od prvih intelektualki koja promišlja od Revolucije do samoubojstva, od književnosti do ljubavi, od sreće do izdaje, u prilično zapletenim rečenicama prepunima učenih aluzija, eruditskih i egotističkih digresija. Prema Kristevoj, ona pretendira i na titulu žene koja najbolnije osjeća ljubav, a istodobno žudi za literarnom slavom iako komplicira sentimentalne intrige svojih lokalno obojanih romana nepitkim, moralnim ciljevima (*Delphine*) i homoseksualnom i incestuoznom nevinošću okruženu talijanskom kulturom (*Corinne*).

Da parafraziramo Kristevu, ona je intelektualka koja “stvara” sebe jer više nije dama u smislu u kojem su to bile čuvene spisateljice do Revolucije, ali nije još ni erudit s kraja 19. stoljeća. Ona nema retorički šarm gđe de Sévigné, ni znanstveni žar Emilie du Châtelet, ni rigoroznost Marie Curie, ni glad za istinom Mélanie Klein. Možda je prije nalik angažiranom duhu Simone de Beauvoir koja nije pronašla svog Sartrea. Zakašnjeli enciklopedist u ženskom tijelu koji misli o privatnom, strastima, tugovanju, nesigurnosti, depresiji; ratoborna, histerična žena, jer se vrti u krugu promišljanja romantičarskog jada koji se samo povećava, jedina je mogla premostiti jaz između društvenog i/ili prirodnog i pretencioznog čovjeka, i ne podleći “ženskoj” melankoličnoj lamentaciji.

Prema Kristevoj, cijela je gđa de Staël, kao jedna od prvih “medijskih” žena, u čuvenoj, diskutabilnoj

dosjetki: “Slava je očito tugovanje sreće.” Između slave i tugovanja, koji sažimaju njen život i epohu, ona sve strasti i razočaranja proživljava samo da bi ih napisala. I upravo zbog toga je ta romantičarka moderna: njen afektivni romantizam je laboratorij egzaltacije pisma i onkraj pažljivo gajene strasti. Pojam strasti pokazuje njenu pripadnost pismu. Kao psiholog i sociolog, ona legitimira i prisvaja ženski narcizam, ali među prvima prepoznaje i tiraniju mišljenja masa. Osjetljiva je na slobodu tiska, i kada zaziva milost za Marie-Antoinette, u *Razmišljanjima o Kraljičinom procesu*, kao da se u njenom *plaidoyeru* miješaju ranjeni ponos humanista koji se gnuša masakra i bijes aristokratkinje pred divljaštvom mišljenja većine. Ona se zauzima za njenu nedužnost, ženstvenost, neobičnost i majčinstvo. Ipak, kod nje nesreća nije patološka, ona je znak zasluge i izdvajanja jer, kao militantica liberalizma, ona želi sačuvati razlike. Neprijateljica je uniformizirajućih demokracija i ne preporučuje jednakost. Ona promiče stil, pisanje kao jednu od snaga slobodne države. Govori i o neobičnoj sudbini spisateljice koja je tada kuriozitet i zaslužuje tek samilost.

Romantičarski senzibilitet gđe de Staël početak je kulta pisanja kao novog svetog, imanencije transcendencije. Florence Lotterie definira “književnu filozofiju” gđe de Staël prema konceptu napretka: književnost može napredovati i pokazuje mogućnost napredovanja ljudskog duha jer je otkrivanje i produbljivanje iskustva nutrine u obliku krize: to iskazuje pojam “melankolije” koji omogućuje shvaćanje književnog iskustva kao univerzalnog. Konflikt strasti, jaz između ideala i realnosti početak je pisanja i fundamentalni konflikt modernog čovjeka.

Njena temeljna ideja da napredak književnosti prati taj fundamentalni napredak misli, koji joj osigurava središnje mjesto u određenoj kulturi i društvu, ističe sposobnost pisca da započne komunikaciju onkraj idiolektu povijesti, individualnog senzibiliteta, nacionalne kulture ili epohe. Njenu ideju napretka iz teksta *O književnosti u njenim odnosima s društvenim institucijama* (1800) treba smjestiti u širi kontekst promišljanja prošlosti koje pokušava izbaciti cikličnost, odustaje od tradicionalnih koncepata podrijetla, obnavlja volterijanski koncept “civilizacije” i odbija kušnju fatalizma. Napredak je za nju zajamčen mogućnošću ljudske inicijative, i nema smisla bez slobode. Taj je spis i sud i program, jer ideja napretka omogućuje mjerenje teorijske distance između revolucionara i filozofa. Ona želi odvojiti Revoluciju od hipoteke traumatizma Terora i, iako unosi prosvjetiteljske teze, one su uvijek popraćene melankoličnim povratkom slika destrukcije.

Za ovu kćer prosvjetiteljstva i Revolucije, književnost je instrument stvaranja nacionalnog duha i povezuje prosvjetiteljstvo i ostvarivanje slobodnog, republikanskog društva. Prosvjetiteljski su ideali 18. stoljeća tako prošireni progresističkom perspektivom koja odbija i dekadenciju i normativno-apstraktni kon-

strukt povijesti, a programatska mogućnost usavršavanja postala je temeljno načelo djelovanja u svrhu političke regeneracije koju ublažava melankolična sumnja i elitistička opreznost.

LJUBAV I RETORIKA

Gđa de Staël upoznaje Benjamina Constanta 1794. godine, i usko surađuju od 1795. Ova duga i burna veza, čije će on elemente pretočiti u psihološki roman *Crvena bilježnica* (1807), propast će kako zbog njenih nastojanja da svime upravlja, tako i zbog njegovih prevara; posljednja kap bit će njegova prošnja koju ona odbija. On će reći da je njihova ljubav zahtjevna, kao ona s 18 godina, i da obiluje svim onim proturječnim i kompleksnim, kao i politika. Zajedno odlaze u Njemačku (1803–1804), gdje upoznaje Schillera i Goethea, što će je potaknuti da napiše utjecajan spis *O Njemačkoj*. Krajem iste godine odlazi u Italiju s Augustom Wilhelmom Schlegelom, iz čega će se izroditi njen roman *Corinne ili Italija* (1807). Ovaj sentimentalni roman obilježen idealizmom i nadahnut filozofijom Friedricha Schlegela, Fichtea i Kanta hibrid je putopisa i ljubavnog romana. Ljubav, ovdje natopljena estetskim, etičkim i religioznim vrijednostima bez ikakve seksualne konotacije, postaje izvorom razumijevanja umjetnosti pretvarajući djelo u dispozitiv želje. Osjećaj “elektrizira”, kako sama kaže, erotizira; ovo nisu ni Goetheovo *Putovanje u Italiju*, ni njegove *Elegije*. Kod gđe de Staël je temeljna erotizacija duše, vrsta metafizičke ljubavi, dok Goethe poznaje i apolonovski entuzijazam prema umjetnosti. Corinnein mit o Italiji ovdje podsjeća na slavnu grčku pjesnikinju Korinu iz Tanagre; ona, u sveopćem entuzijazmu, postaje alegorijom Italije jer se u određenom trenutku pojavljuje odjevena kao Sibila Kumska, model baroknog slikara Domenica Zampierija, il Domenichina. Corinneini razgovori o umjetnosti pokazuju želju za obnovom moderne elokvencije, dijaloga, debate u svrhu tolerancije i slobode mišljenja, iako su gđu de Staël optuživali da je podlegla retorici u negativnom, platonovskom smislu te riječi, zavođenju lažnim riječima. Slične ideale ona promiče i u svojim ranim, relativno nepoznatim dramama *Agar u pustinji*, *Geneviève de Brabant* i *Sunamite*, koje spadaju u tzv. “obiteljski teatar” koji nije namijenjen javnom izvođenju, ali jest kontrapunkt Napoleonovoj kazališnoj propagandi nacionalne slave. One nude emocije, majčinsku ljubav kao alternativu slavi, suprotstavljajući se tragičnoj ljubavi klasicističkih drama kao negativnoj strasti koja za sobom vuče kajanje i nasilje. Kroz novi osjećaj zajedništva, ove drame ostvaruju “izvršnu vlast” kazališta kako ju je ona zamišljala.

Nakon Revolucije, dvorac Coppet na obalama Ženevskog jezera, mjesto desetogodišnjeg egzila gđe de Staël gdje ju je prognao Napoleon 1803, postaje privilegirano mjesto dijaloga s drugim kulturama, mjesto nove, romantičarske kulture liberalne elite, "grupe iz Coppeta", koju gđa de Staël vodi kao što je u Parizu vodila salon. U ono doba govorilo se da u Europi postoje tri sile: Engleska, Rusija i gđa de Staël. Epistolarna mreža iz Coppeta, kao paradoks istodobno nacionalnog i europskog, liberalnog i kozmopolitskog, ali ne više univerzalnog nad-identiteta, jamči etičko načelo prepoznavanja drugoga. Jedna od originalnosti kruga, s obzirom na protestantske korijene dobrog dijela članova, jest povezivanje prosvjetiteljstva i vjere. Constant se, kako kaže, iz Coppeta vraćao iznuren od tolike raskalašenosti inteligencije, jer se ondje u jednome danu potroši više duha nego u mnogim zemljama u čitavoj godini.

Constant i gđa de Staël političko približavaju literaturi i prevođenju, promišljanje politike pojmu nacionalne kulture i interkulturalnim odnosima. Oboje imaju istu krilaticu, slobodu: u tekstu *O književnosti* (1800), ona kaže da "nacija ima karakter samo ako je slobodna", a on, u *Napisima o književnosti i politici* (1829), jasno ističe da je 40 godina branio isto načelo, slobodu u vjeri, filozofiji, književnosti, industriji i politici.

Sloboda pak u doba jakobinskog Terora, kao aktivno sudjelovanje građana u *res publica*, nije ista za sve. Constant, od doba Konzulata, suprotstavlja tu diskreditiranu javnu slobodu modernoj, privatnoj slobodi, koju uprizoruje i u svom romanu *Adolphe* (1816); gđa de Staël govori o "pozitivnoj" i "negativnoj", građanskoj slobodi još u doba Konventa i Direktorija. Ta "negativna sloboda" klasičnog liberalizma problematičnija je njoj, kao ženi, nego njemu. Već je Revolucija stvorila javni prostor iz kojeg su žene isključene kroz negativnu slobodu koja je tek sloboda zatvaranja u četiri zida. Jakobinci 1793. i Napoleon dokazuju da se ljudska prava u Francuskoj izjednačuju s muškim pravima, a Constant je do 1800. u politici mnogo veći jakobinac od nje. On sudjeluje u pisanju Napoleonovog zakonika i žarko promiče neograničenu slobodu tiska, iako će u brošurama izdanim za Direktorija preuzeti njene primjedbe.

Već u *Promišljanjima o unutrašnjem miru* ona razvija vlastiti koncept "negativne" slobode i Francuskoj zamjera promicanje političke na uštrb građanske slobode; kako kaže, onda se sigurnost može jamčiti samo vlašću, dok u istinski slobodnoj državi treba biti suprotno. Ideja tolerantne vlasti kao *leitmotiv* protestantske misli, pozivanje na vjeru u one potlačene, mnogo rjeđe kod Constanta, sam je temelj njene misli još od 1788. godine. Po njoj, veliku opasnost za unutrašnju politiku predstavlja nepovjerenje koje ometa svaku vrst političkog djelovanja i ostavlja prostor ekstremnim strankama. Ona zaziva koaliciju centra i

još od 1791. inzistira na mogućoj simbiozi "šutljive" nacije i njenih javnih predstavnika.

Pitanje žena, kojim se Constant ne bavi, u žiži je interesa gđe de Staël. Ona sprda Rousseaua, svog učitelja, koji govori o nužnoj "nejakosti", "mlitavosti" koju žene u javnosti uzrokuju, i u *Promišljanjima o Francuskoj revoluciji* promiče divljenje, po njoj ženski osjećaj, i imitiranje, naslijeđeno iz antičke Grčke. To djelo, izdano 1818, godinu dana nakon njene smrti, prodano je u 60.000 primjeraka, što je nevjerojatno za takvu vrst publikacije. Ono je napisano i u spomen i slavu njenome ocu, ženevskom bankaru Jacquesu Neckeru, ministru Louisa XVI.

Ona u njemu nastoji pokazati da sloboda nije zaslužna za krv i nasilje i da Revolucija ocrtava kontinuitet od Reforme. Ona je, po njoj, emancipacija, napredak koji daje povijesti smisao, rađanje legitimnog osjećaja slobode, ali i neuspjeh tog elana. Trostruka vjera gđe de Staël, u slobodu, ljudski napredak i Boga, omogućuje joj da se bori na dva fronta, protiv jakobinaca, branitelja Terora, i protiv ultraša, denuncijatora Revolucije. Po njoj revoluciju treba i braniti i kritizirati, jer ako povijest ide prema trijumfu prosvjetljenosti, koja je funkcija nasilja? Ona odbija povijest i kao slučajnost, i kao nužnost, fatalnost, i želi sačuvati čovjekovu slobodu i budućnost, i njegovu marginu inicijative te postavlja pitanje: koja sloboda, kome, kada i po koju cijenu?

Constant i gđa de Staël razlikuju se po viziji energije. Za nju, sloboda je pozitivna moralna snaga, "liberalni impuls" koji zatvara tekst *O Njemačkoj*. Negativna sloboda za nju nije samo neovisnost; kako kaže, "Nijemci su neovisniji u svemu jer su manje slobodni." Vrlina i entuzijazam trebaju jamčiti javnu riječ, "strujanje" koje ujedinjuje naciju i njene predstavnike kao načelo života, dok je ono kod Constanta, jednog od "Neovisnih", rjeđe i postaje smetnja, kao sila koja se provodi na leševima, što dokazuje i njegov uspješni angažman za Regnaulta za vrijeme suđenja.

Spis *O Njemačkoj* promiče i protestantski koncept javnog kreditiranja, ujedinjujući misao o umjetnosti i ekonomiji, koji, prema njoj, pokazuje da je Napoleon izgubio rat jer nije koristio kredit. Ona smatra da se dobre i loše vlade razlikuju upravo po financijama, jer kredit može postojati samo u slobodno ustrojenoj državi.

Constantov je pak liberalizam dugo smatran racionalizacijom egoizma odnosno materijalizma i ideologijom elitizma. Prozvan vjetrokazom, trebao je pričekati izdanje njegovih *Političkih načela* (1806-1810) tek 1980. da bi se uvidjela jedinstvenost njegovih pogleda koji postuliraju načela, bez obzira na društveno uređenje države kao republike, carstva ili monarhije. Njemu, za razliku od Rousseaua i Montesquieua, nije važno podrijetlo ili priroda vlasti ako se načela primjenjuju na prihvatljiv način. Narod mora vladati, ali njegova se vlast mora zaustaviti na razini pojedinca, jer pravo društva nad pojedincem nije neograničeno.

Constant također ima progresističku viziju povijesti, tako da i vjeru, u koju se država ne bi trebala miješati, čak ni da je zaštititi, u njenom protestantskom obliku smatra najtolerantnijom, znakom intelektualne, moralne i duhovne evolucije.

Iako je gđa de Staël figura s čijom se popularnošću mogu mjeriti samo rijetke vladarice ili miljenice kao Pompadour, Constant je postao i lik iz romana. Glavni lik romana *Imitacija* Jacquesa Chessea iz 1998. je Jacques-Adolphe koji živi imitirajući svoj model, Constanta.

Današnja aktualnost misli gđe de Staël i Benjamina Constanta razvidna je u njihovom angažmanu. Njeno suprotstavljanje Napoleonovom autokratstvu, prokazivanje načina odnošenja prema crncima, pronošanje statusa žene u društvu, i otvaranje prema stranome utjecaju, posve su u duhu njene slavne kraljice: "U naša moderna vremena, treba imati europski duh."

Posve je moderna kada, pokazujući filozofsku i individualističku dubinu njemačke književnosti naspram frivolnosti i površnosti francuske, postulira relativnost ukusa i zatvara poglavlje francuske hegemonije klasicizma. Iako je progresistička vizija po-

vijesti i društva napuštena, njena ideja i danas podsjeća da je sve povezano. Kao jedna od prvih koja je proučavala odnos političkih, društvenih i vjerskih institucija i književnosti, ona upućuje na to da i proučavanje literature podrazumijeva proučavanje ljudskog bića, njegovih običaja, povijesti, filozofije i društvenih institucija. U *Pismima o spisima i karakteru Jean-Jacquesa Rousseaua* ona priznaje da je književnost njeno utočište. I to ne samo pisanje, nego napose čitanje kao duhovni užitek koji "smiruje oluje u srcu". Premda je njeno shvaćanje iskustva čitanja kao fuzije čitatelja i autora, stapanje divljenja i stvaranja kroz efekt simpatije danas napušteno u tom ekstatičkom obliku, ona promiče čitanje kao jedno od temeljnih fenomena društva i univerzalno načelo napretka. Zazivajući strast, ali i pravo na sreću i ljubav, koje će kasnije preuzeti i George Sand, gđa de Staël, u duhu koji dijeli s Benjaminom Constantom, podsjeća da njeno prihvaćanje tugovanja zbog strasti pokazuje da je stvaranje uvijek sreća, da je pisanje uvijek užitek. I iako gđa de Staël tvrdi da što više voli, tim više odvraća misao od onoga od čega će se morati oprostiti, jednu misao nikada nije napustila, kao ni Benjamin Constant: duh slobode.